

<https://doi.org/10.25143/socr.19.2020.1.139-151>

Intelektuālā īpašuma aizsardzības loma valstu ekonomikas izaugsmē

Mag. iur. Liene Vindele

*Rīgas Stradiņa universitāte, Juridiskā fakultāte, Latvija
vindele.liene@gmail.com*

Kopsavilkums

Ņemot vērā intelektuālā īpašuma politikas attīstību, uzņēmumi arvien biežāk izstrādā intelektuālā īpašuma stratēģijas, lai varētu iegūt arvien lielāku labumu no to izstrādātajiem inovatīvajiem produktiem. Ir pierādīts, ka uzņēmumi, kuri savā darbībā izmanto intelektuālo īpašumu, ir ekonomiski konkurētspējīgāki, un tas paaugstina arī valsts konkurētspēju. Mūsdienās inovācijām un to efektīvai izmantošanai uzņēmuma attīstībā ir izšķiroša nozīme ne tikai paša uzņēmuma, bet arī valsts konkurētspējai. Tādēļ politikas veidotāji, lai veicinātu inovāciju un ekonomisko izaugsmi, cenšas pilnveidot intelektuālā īpašuma regulējumu.

Lai arī jau gadsimtiem ilgi tiek atzīts, ka intelektuālā īpašuma tiesību aizsardzība ir svarīga ekonomiskajai attīstībai un inovācijām, tomēr pārkāpumu un viltojumu skaits katru gadu turpina palielināties, radot miljoniem eiro lielus zaudējumus.

Atslēgvārdi: intelektuālais īpašums, autortiesības, viltojumi, inovācijas.

Ievads

Mūsdienās inovācijas ir viens no svarīgākajiem faktoriem pasaules ekonomiskās izaugsmes nodrošināšanai. Katra valsts domā, kā attīstīt tehnoloģijas, veicināt jaunu produktu ražošanu vai ieviest inovatīvus pakalpojumus, tā uzlabojot valsts konkurētspēju pasaules tirgū. Šajā procesā svarīga loma ir intelektuālā īpašuma tiesībām, jo tās veicina radošumu un pētniecību, palīdzot uzņēmumam attīstīties un gūt ienākumus. Turklāt tiek uzskatīts, ka uzņēmumi, kuri izmanto intelektuālo īpašumu, bieži vien ir veiksmīgāki un konkurētspējīgāki. Zināšanu trūkums par intelektuālo īpašumu ne tikai apgrūtina inovatīvu produktu un pakalpojumu attīstību valstī, bet arī veicina pirātisku vai viltotu produktu izmantošanu, graujot intelektuālā īpašuma tiesību ekonomiskos un sabiedriskos ieguvumus.

Jaunākie pētījumi liecina, ka rūpniecības nozares, kas intensīvi izmanto intelektuālā īpašuma tiesības, piemēram, patentus, preču zīmes, rūpnieciskos dizainus un autoritātes, Eiropas Savienībā gadā rada 45% no iekšzemes kopprodukta un 63 miljonus darbavietu – 29% no visām darbavietām [10]. Viltoto preču tirdzniecības apjoms pasaules mērogā ir 509 miljardi USD – līdz 3,3% no pasaules tirdzniecības apjoma [20]. Savukārt komercnoslēpumu kiberzādzības rada aptuveni 60 miljardu eiro zaudējumus [35].

Var uzskatīt, ka mūsdienās uzņēmumu ekonomiskajai attīstībai nemateriālie aktīvi ir daudz vērtīgāki par tā materiālajiem īpašumiem, jo tie palīdz uzņēmumam attīstīt savus inovatīvos produktus. Lai veiksmīgi darbotos tirgū, šos inovatīvos produktus ir svarīgi aizsargāt ar intelektuālā īpašuma tiesībām. Turklāt jaunākie pētījumi liecina, ka uzņēmumi, kas izmanto intelektuālā īpašuma tiesības, aug straujāk un ir noturīgāki pret ekonomikas krīzēm [16]. Tādēļ ir ne tikai jāstiprina intelektuālā īpašuma tiesiskā aizsardzība, bet arī jāpaaugstina sabiedrības zināšanas par intelektuālo īpašumu, lai mazinātu viltoto preču izmantošanu un pārkāpumu skaitu, kā arī veicinātu intelektuālā īpašuma attīstību.

Šajā rakstā tiks pētīti jautājumi par intelektuālā īpašuma lomu un to, kādas ir intelektuālā īpašuma objektu viltošanas sekas valsts ekonomiskajā izaugsmē. Raksta sagatavošanā ir izmantoti nacionālie un starptautiskie tiesību akti un dažādi starptautiskie pētījumi. Raksta izstrādē lietotas tādas pētnieciskās metodes kā aprakstošā, analīzes un sintēzes metode, zinātniskās indukcijas un dedukcijas metode.

Inovācija un intelektuālais īpašums

Globālo procesu un pieaugošās konkurences ietekmē uzņēmumu – jo īpaši mazo un vidējo uzņēmumu – izaugsme un konkurētspēja aizvien vairāk ir atkarīga gan no spējas izmantot jaunas zināšanas, organizācijas un darba metodes, gan kapacitātes iesaistīties pētniecisko izstrādņu komercializācijas procesos, lai attīstītu jaunus produktus, pakalpojumus vai procesus. Uzņēmumiem jācenšas izmantot tās iespējas un konkurētspējas priekšrocības, ko var sniegt ieguldījumi inovācijā [21].

Latvijas Republikas Zinātniskās darbības likumā termins “inovācija” tiek skaidrots kā jaunu zinātniskās, tehniskās, sociālās, kultūras vai citas jomas ideju, izstrādņu un tehnoloģiju īstenošana produktā vai pakalpojumā [5, 1. pants]. Nacionālā inovācijas sistēma ir katrā valstī izveidota sistēma, kas nodrošina efektīvu zināšanu un prasmju apriti sabiedrībā un veicina līdzsvarotu sabiedrības intelektuālo un saimniecisko attīstību, tas ir valdības sabiedrības un privātā sektora institūciju un to īstenoto pasākumu kopums. Inovācijas sistēmas pamata sastāvdaļas: izglītība, pētniecība (zinātne, jaunrade), uzņēmējdarbība, finanšu sistēma un likumdošana. Efektīvai inovācijas sistēmas darbībai ir nepieciešama visu tās elementu līdzsvarota mijiedarbība. Citiem vārdiem – inovācijas sistēma ir vide, kurā darbojas esošie uzņēmumi, rodas jauni uzņēmumi, notiek efektīva zināšanu, prasmju un pieredzes apmaiņa starp uzņēmumiem, pētniecības institūtiem un augstskolām, tiek veicināta jaunu konkurētspējīgu produktu izstrāde un ražošana, kā arī sekmīgs ražojumu eksports [23].

Inovāciju eksperts Kevins Makfārtings (*Kevin McFarthing*) uzskata, ka inovācija ir jaunu produktu un pakalpojumu ieviešana, kas organizācijai rada pievienoto vērtību. Var uzskatīt, ka ar inovācijām risina konkrētu problēmu un tās sniedz pievienoto vērtību ne tikai uzņēmumam, bet arī tā klientiem [22]. Pasaulē pastāv vairākas termina “inovācija” definīcijas, un visām tām ir viena kopīga iezīme: inovācija ir process, kurā jaunas zinātniskās, tehniskās, sociālās, kultūras vai citas jomas idejas, izstrādes un tehnoloģijas tiek īstenotas tirgū pieprasītā un konkurētspējīgā produktā vai pakalpojumā [24].

Saskaņā ar Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācijas (*Organisation for Economic Co-operation and Development, OECD*) pieņemto definīciju, ir izveidots inovāciju iedalījums:

- produkta inovācija – ietver jaunas vai ievērojami uzlabotas preces vai pakalpojumus. Produkta inovācija nozīmē būtiskus uzlabojumus tehniskajā specifikācijā, dažādās komponentēs un materiālos, pastāvošajās programmatūrās, lietotājdraudzīgumu vai citas funkcionālās īpašības;
- procesa inovācija – ietver jaunas vai ievērojami uzlabotas ražošanas vai piegādes metodes. Procesa inovācija nozīmē būtiskas izmaiņas tehnoloģijās, iekārtās un/vai programmatūrā;
- mārketinga inovācija – ietver jaunas mārketinga metodes, tostarp būtisku izmaiņu veikšanu ne tikai ražojumu dizainā vai iepakojumā, bet arī produktu izplatīšanā, produktu izvietojumā vai izmaiņas cenu politikā;
- organizatoriskā inovācija – ietver jaunas organizatoriskas metodes uzņēmuma uzņēmējdarbības praksē, darba vietu organizāciju vai ārējās attiecībās [30].

Kopumā var uzskatīt, ka inovācija ir jauns domāšanas veids par to, kā jāattīsta bizness un kā sekmīgi komercializēt jaunas idejas un izmantot jaunas tehnoloģijas. Ar inovāciju palīdzību uzņēmums cenšas saviem klientiem nodrošināt unikālu jaunu vērtību. Inovācijas var aizsargāt ar intelektuālā īpašuma tiesībām, un tām ir liela nozīme uz tehnoloģijām balstītu uzņēmumu konkurētspējas veicināšanā neatkarīgi no tā, vai šādi uzņēmumi komercializē jaunus vai uzlabotus produktus vai sniedz pakalpojumus, pamatojoties uz jaunu vai uzlabotu tehnoloģiju.

Kas īsti ir intelektuālā īpašuma tiesības? Atbilstoši Konvencijai par Pasaules intelektuālā īpašuma organizācijas dibināšanu intelektuālais īpašums ietver tiesības uz literāriem, mākslas un zinātniskiem darbiem, izpildītājmākslinieku sniegumiem, fonogrammām un pārraidēm, izgudrojumiem visās cilvēka darbības jomās, zinātniskiem atklājumiem, dizainparaugiem, preču zīmēm, pakalpojumu zīmēm, komercnosaukumiem un komerciālām norādēm, aizsardzību pret negodīgu konkurenci un visām citām tiesībām, kas rodas intelektuālās darbības rezultātā rūpniecības, zinātnes, literatūras un mākslas jomās [1].

Lai arī vienota definīcija terminam “intelektuālais īpašums” nacionālajos normatīvajos tiesību aktos netiek dota, var uzskatīt, ka intelektuālais īpašums ir tiesības uz atsevišķiem cilvēka prāta darbības rezultātiem, kam piemīt nemateriālās dabas vērtība. Intelektuālais īpašums neaizsargā idejas kā tādas to absolūtā nozīmē, bet ideju specifiskās

izpaušmes (autortiesības) vai ideju (zināšanu, informācijas) praktisku izmantošanu lietderīgos izstrādājumos. Intelektuālā īpašuma tiesības iedala divās grupās: rūpnieciskā īpašuma tiesībās un autortiesībās. Šādas tiesības izpaužas kā aizliegums izmantot kāda cilvēka intelektuālo īpašumu bez tā iepriekšējas atļaujas. Saskaņā ar atzītu definīciju rūpnieciskā īpašuma objekts ir izgudrojumu, inovāciju un rūpnieciskas vai komerciālas jaunrades aizsardzība un veicināšana.

Citiem vārdiem sakot, intelektuālā īpašuma izgudrotājam vai autoram ir ekskluzīvas tiesības aizliegt vai atļaut visiem pārējiem izmantot intelektuālo īpašumu bez tā tiesību īpašnieka iepriekšējas piekrišanas. Dažādās intelektuālā īpašuma tiesības ietver komercnoslēpumus, patentus, preču zīmes, ģeogrāfiskās norādes, dizainparaugus, autortiesības un blakustiesības, kā arī jaunas augu šķirnes.

Kopš 18. gadsimta gandrīz visās pasaules valstīs ir sākusi veidoties valsts intelektuālā īpašuma tiesību sistēma, radot īpašumam līdzīgas tiesības attiecībā uz cilvēka radītajām zināšanām. Savukārt kopš 19. gadsimta intelektuālā īpašuma tiesības ir nostiprinātas arī daudzos starptautiskos līgumos, lai nodrošinātu saskaņotu un līdzīgu tiesisko aizsardzību dažādās valstīs. Intelektuālā īpašuma sistēmai ir liela nozīme, palīdzot uzņēmumam iegūt un saglabāt uz inovāciju balstītas priekšrocības. Tomēr, kā norāda profesors Jānis Rozenfelds, ir pastāvējušas arī tiesību sistēmas, kuras nav atzinušas intelektuālā īpašuma tiesības, piemēram, padomju tiesību sistēma [26].

Intelektuālais īpašums tiek dēvēts arī par 21. gadsimta naftu. Šis Marka Getija (*Mark Getty*) izveidotais apzīmējums nozīmē, ka intelektuālā īpašuma tiesības veicinātu zināšanu ekonomiku tieši tāpat, kā nafta veicina rūpniecības ekonomiku [32].

Apvienotās Karalistes universitāšu, zinātnes, pētniecības un inovāciju valsts ministrs Džo Džonsons (*Jo Johnson*) norāda: “Divdesmit pirmā gadsimta tirdzniecības, ieguldījumu un attīstības noteicošā iezīme ir intelektuālais īpašums. Apvienotā Karaliste ir pasaules līdere jaunu zīmolu, radošu darbu un izgudrojumu radīšanā. Radošās nozares ir atkarīgas no intelektuālā īpašuma un attīstās divreiz ātrāk nekā citas tautsaimniecības nozares, Lielbritānijā veidojot 96 miljardus (bruto) pievienotās vērtības” [19].

Kā norāda Pasaules intelektuālā īpašuma organizācijas (*World Intellectual Property Organization*, WIPO) galvenais ekonomists Karstens Finks (*Karsten Fink*), intelektuālais īpašums ir kā vispārējās inovāciju ekosistēmas pamatelements, tas palīdz uzņēmumiem veikt atbilstošus ieguldījumus inovācijās, veicina tehnoloģiju atklāšanu, kā arī specializāciju un tehnoloģiju koplietošanu.

Arvien pieaugošā intelektuālā īpašuma nozares ekonomiskā nozīme ir saistīta ar to, ka intelektuālā īpašuma tiesības kļūst par augsta līmeņa jautājumu starptautiskajā līmenī. 1994. gada Nolīgums par intelektuālā īpašuma tiesību komercaspektiem (*Agreement on Trade-Related Aspects of Intellectual Property Rights*, TRIPS) bija galvenais notikums, kas būtiski mainīja starptautisko intelektuālā īpašuma tiesību regulējumu. Tas paredz, ka visām nolīguma dalībvalstīm ir jāizveido būtisku minimālo standartu kopums intelektuālā īpašuma aizsardzībai, kas pārsniedz gan to, ko lielākā daļa jaunattīstības valstu tajā laikā būtu gribējušas nodrošināt, gan arī pat daudzu attīstīto valstu standartus [17].

Eiropas Savienība (ES) norāda, ka tai ir jānodrošina, ka tās intelektuālā īpašuma politika palīdz saglabāt un stiprināt Eiropas tehnoloģiju suverenitāti un veicināt vienlīdzīgus konkurences apstākļus visā pasaulē. Intelektuālajam īpašumam jāpalīdz noteikt Eiropas uzņēmumu tirgus vērtību un konkurētspēju. Tās ir viņu nevienādības, piemēram, zīmoli, dizaini, patenti, dati, zinātība un algoritmi. Vienkārša un vieda intelektuālā īpašuma tiesību politika ir būtiska, lai palīdzētu visiem uzņēmumiem augt, radīt darba vietas un aizsargāt un attīstīt to, kas padara tos unikālus un konkurētspējīgus [8].

Tomēr jaunākos pētījumos konstatēta joprojām eksistējoša problēma: mazajiem un vidējiem uzņēmumiem ir grūti izstrādāt intelektuālā īpašuma stratēģijas, lai aizsargātu to ieguldījumus pētniecībā un attīstībā un palielinātu izaugsmes kapitālu. Tikai 9% mazo un vidējo uzņēmumu aizsargā savas intelektuālā īpašuma tiesības, jo viņi nezina par Eiropas Savienības un valstu intelektuālā īpašuma iniciatīvām vai baidās no to iegādes un īstenošanas sarežģītības un izdevumiem. Eiropas Savienības Intelektuālā īpašuma biroja (*European Union Intellectual Property Office, EUIPO*) veiktā pētījumā tika konstatēts, ka tiem uzņēmumiem, kuri nebija reģistrējuši savas intelektuālā īpašuma tiesības, galvenais iemesls neregistrēties bija zināšanu trūkums par to, kas ir intelektuālais īpašums un kādas ir tā priekšrocības. Turklāt uzņēmumu skaits, kuri kā iemeslu neregistrēt intelektuālo īpašumu ir norādījuši informācijas trūkumu, ir palielinājies no 25% 2016. gadā līdz 38% 2019. gadā. Tādēļ gaidāmajā Intelektuālā īpašuma rīcības plānā tiks ierosināti pasākumi, lai padarītu intelektuālā īpašuma tiesību sistēmu efektīvāku mazajiem un vidējiem uzņēmumiem, veicot pasākumus intelektuālā īpašuma reģistrācijas procedūru vienkāršošanai [8].

Eiropas Patentu organizācija 2019. gadā publicēja 137 787 Eiropas patentus; salīdzinot ar 2018. gadu, to skaits ir pieaudzis par 8%, pārsniedzot prognozētās 125 000 patentu publikācijas. Vidēji inovāciju progresa rādītāji kopš 2012. gada ir pieauguši par 8,9%. Kopš 2012. gada pieaugums vērojams 24 ES dalībvalstīs ar vislielāko progresu Lietuvā, Maltā, Latvijā, Portugālē un Grieķijā. Savukārt Latvija ir novērtēta kā mērens novators [6].

Šogad Eiropas Komisija publicēja Eiropas inovāciju progresa rezultātu ziņojumu 2020, kurā apkopotie dati par 2019. gadu liecina, ka Eiropas Savienības inovāciju līmenis ir paaugstinājies. Jau otro gadu Eiropas Savienība inovāciju jomā pārspēj ASV, Ķīnu, Brazīliju, Krieviju, Dienvidāfriku un Indiju, savukārt Dienvidkoreja, Austrālija un Japāna paliek nemainīgas pasaules līderes. Ziņojumā Eiropas Komisijas iekšējā tirgus komisārs Tjerī Bretons (*Thierry Breton*) pauž viedokli, ka "Eiropas Savienība jau tagad ir piemērota vieta, lai īstenotu inovācijas, taču visā Eiropas Savienībā inovāciju radītājiem ir jācenšas, lai atrastu globālus risinājumus vīrusa ierobežošanai un vienlaikus palīdzētu Eiropai atgūties no krīzes. Vairāk nekā jebkad inovācijas ir svarīgas, lai varētu pieveikt korona-vīrusa pandēmiju" [6].

Apskatot 2019. gada inovāciju progresa rādītājus, var secināt, ka Eiropas līdere inovāciju jomā joprojām ir Zviedrija, pēc tās ir Somija, Dānija un Nīderlande. Luksemburga ir kļuvusi par vienu no jaunajām inovāciju līderēm. Rezultātus ietekmē Lielbritānijas izstāšanās no ES, tomēr šim procesam ir bijusi pavisam neliela ietekme uz kopējiem ES inovāciju progresa rādītājiem, un globāli ES inovāciju progresa līmenis ir pozitīvs [12].

Intelektuālā īpašuma pārkāpumi un viltojumi

Visbiežāk, lai definētu nelegālās darbības jeb pārkāpumus, kas saistīti ar intelektuālā īpašuma objektiem, tiek lietoti tādi termini kā “viltošana” un “pirātisms”. Atbilstoši Eiropas Parlamenta un Padomes regulai (ES) Nr. 608/2013 (2013. gada 12. jūnijs) par muitas darbu intelektuālā īpašuma tiesību īstenošanā un ar ko atceļ Padomes Regulu (EK) Nr. 1383/2003 (Direktīva) [3] viltotas preces ir a) preces, ar kurām dalībvalstī, kurā tās tiek atklātas, pārkāpj tiesības uz preču zīmi un uz kurām bez atļaujas ir norādīta preču zīme, kas pilnīgi atbilst preču zīmei, kas likumīgi reģistrēta tādām pašām preču veidam, vai preču zīme, kuras būtiskos elementus nevar atšķirt no likumīgi reģistrētās preču zīmes; b) preces, ar kurām dalībvalstī, kurā tās tiek atklātas, pārkāpj tiesības uz ģeogrāfiskās izcelsmes norādi un uz kurām norādīti vai kuras apzīmē ar nosaukumu vai terminu, kas aizsargāts saistībā ar minēto ģeogrāfiskās izcelsmes norādi; c) jebkāds iepakojums, etiķete, uzlīme, brošūra, lietošanas instrukcija, garantijas dokuments vai cits līdzīgs izstrādājums (pat ja tas atveidots atsevišķi), saistībā ar kuru tiek pārkāptas tiesības uz preču zīmi vai ģeogrāfiskās izcelsmes norādi un uz kura ir norādīta zīme, nosaukums vai termins, kas pilnīgi atbilst likumīgi reģistrētai preču zīmei vai aizsargātai ģeogrāfiskās izcelsmes norādei, vai kura būtiskos elementus nevar atšķirt no tādas preču zīmes vai ģeogrāfiskās izcelsmes norādes, kuru var izmantot tādām pašām preču veidam, kam attiecīgā preču zīme vai ģeogrāfiskās izcelsmes norāde ir reģistrēta. Savukārt pirātiskas preces ir preces, ar kurām dalībvalstī, kurā tās tiek atklātas, pārkāpj autortiesības vai blakustiesības, vai tiesības uz dizainparaugu un kuras ir vai ietver kopijas, kas izgatavotas bez autortiesību vai blakustiesību, vai dizainparauga tiesību subjekta piekrišanas vai tās personas piekrišanas, kuru tiesību subjekts pilnvarojis attiecīgajā preču izgatavošanas valstī [3].

Viltošana ir kļuvusi par globālu parādību, un tiešsaistes vietas arvien vairāk kļūst par nozīmīgu ienākumu avotu noziedzīgām grupām, kas nodarbojas gan ar viltotu produktu, gan pirātiska digitālā satura pārdošanu [10].

Pārkāpumi pret intelektuālo īpašumu, viltojumi un to pārdošana, kā arī pirātiskais saturs grauj tirgus uzticamību. Viltošana un pirātisms ne tikai apkrāpj patērētājus, bet arī samazina uzņēmējiem līdzekļus, kurus tie varētu iegūt no legālas tirdzniecības. Lai arī katra valsts aktīvi iesaistās viltojumu un pirātisma apkarošanā, pasaules mērogā nelikumīgo un viltoto preču tirdzniecība nemazinās. Ekonomiskās sadarbības un attīstības organizācija aprēķinājusi, ka no 2017. līdz 2019. gadam viltojumu noziedzīgas tirdzniecības vērtība palielinājās no 461 miljarda līdz 509 miljardiem USD, kas atbilst 3,3% no pasaules tirdzniecības apjoma [36].

OECD un EUIPO 2019. gada martā publicēja kopīgu pētījumu “Viltoto un pirātisko preču tirdzniecības tendences”, kurā aplūkoja arī viltojumu galvenās izcelsmes valstis globālajā tirdzniecībā. Pētījumā tika konstatēts, ka no viltojumiem un pirātisma visvairāk cietuši uzņēmumi no Amerikas Savienotajām Valstīm, Francijas, Šveices, Itālijas, Vācijas, Japānas, Korejas un Apvienotās Karalistes. Tomēr jānorāda, ka pilnīgi visi inovatīvie uzņēmumi,

kuros tiek izmantots intelektuālais īpašums, ir apdraudēti neatkarīgi no tā, vai tie atrodas attīstītās valstīs vai jaunattīstītās valstīs, piemēram, arī Brazīlijā un pašā Ķīnā [11].

Globalizācijas ietekmē mainās patērētāju iepirkšanās modeļi, un, kā liecina jaunākie statistikas dati, piemēram, 87% no visiem Apvienotās Karalistes patērētājiem veikuši vismaz vienu pirkumu tiešsaistē. Ķīna šobrīd ir pasaules vadošā e-komercijas valsts. Statistikas dati liecina, ka 2017. gadā Ķīnas tiešsaistes tirgus pieauga par 28% jeb 877 miljardiem USD [9].

Lai nodrošinātu tiešsaistes darbības pārredzamību, 2019. gada 20. jūnijā tika pieņemta Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) 2019/1150 par taisnīguma un pārredzamības veicināšanu komerciālajiem lietotājiem paredzētos tiešsaistes starpniecības pakalpojumos [2]. Šīs regulas mērķis ir veicināt pienācīgu iekšējā tirgus darbību, izklāstot noteikumus, kas garantē, ka tiešsaistes starpniecības pakalpojumu komerciālajiem lietotājiem un korporatīvo tīmekļa vietņu lietotājiem saistībā ar tiešsaistes meklētājprogrammām tiek nodrošināta pienācīga pārredzamība, taisnīgums un efektīvi tiesiskās aizsardzības līdzekļi. Tādējādi tiktu radīta taisnīga un pārredzama tiešsaistes ekosistēma, kurā uzņēmumi rīkojas atbildīgi. Tiešsaistes platformu ekonomikas pārredzamības un uzticamības nodrošināšana darījumu attiecībās starp uzņēmumiem varētu arī netieši palīdzēt uzlabot patērētāju uzticēšanos tiešsaistes platformu ekonomikai [2].

Mūsdienās viltoto preču sortiments aptver gan tehnoloģiski progresīvas preces, gan arī vienkāršākās ikdienas preces. Dažos gadījumos ietekme uz patērētāju veselību un drošību var būt nozīmīga. Ātrās brīdināšanas sistēmas nepārtikas precēm (*Rapid Alert System for Non-Food Products*, RAPEX) veiktā analīze liecina, ka ir reģistrētas daudzas bīstamas viltotas preces, piemēram, rotaļlietas, kas rada nopietnu risku veselībai. Tāpat arī ar Covid-19 saistīto individuālo aizsardzības līdzekļu, farmācijas, veselības aprūpes un sanitārijas līdzekļu, piemēram, sejas masku un testa komplektu, pieplūdums ir parādījis, ka viltotas preces var kaitēt veselībai [33].

Eiropas Savienības produktu drošības noteikumi ir noteikti Eiropas Parlamenta un Padomes 2001. gada 3. decembra Direktīvā 2001/95/EK par produktu vispārēju drošību ("Direktīva 2001/95") [4]. Saskaņā tās 3. panta 3. punktu visiem produktiem, ko laiž ES tirgū, jābūt drošiem parastos vai saprātīgi paredzamos lietošanas apstākļos. Ja nav īpašu regulu vai attiecīgu ES standartu, ražojuma atbilstību vispārējās drošības prasībām novērtē, ņemot vērā jo īpaši šādus elementus, ja tādi ir: brīvprātīgus nacionālos standartus, ar kuriem transponē attiecīgos Eiropas standartus; standartus, kas izstrādāti dalībvalstī, kurā produktu tirgo; Komisijas ieteikumus, ar ko nosaka pamatnostādnes produktu drošuma novērtējumam; attiecīgajā nozarē spēkā esošos produktu drošības labas prakses kodeksus; jaunākos sasniegumus un tehnoloģijas; pamatotas patērētāju prasības attiecībā uz drošību [4]. Tomēr Direktīvā 2001/95 nav ietverti noteikumi par aspektiem, kas saistīti ar intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumiem. Savukārt ES tirgus uzraudzības tiesību aktos ir noteikts pienākums muitas un tirgus uzraudzības iestādēm sadarboties, kā arī veikt ES tirgū ievesto ražojumu kontroli un apturēt tādu produktu laišanu brīvā apgrozībā, kas ir nedroši patērētājiem [31].

Pētījumi liecina, ka viltotas preces bieži tiek ražotas ar noziedzīgiem līdzekļiem [34]. Uzņēmumi, kas iesaistīti tādu preču ražošanā, kuras apzināti pārkāpj intelektuālā īpašuma tiesības, parasti nenodrošina kvalitāti un – vēl svarīgāk – drošību. Tie var saturēt vielas vai sastāvdaļas, kas neatbilst Eiropas drošības prasībām, tādējādi radot potenciāli bīstamus riskus patērētāju veselībai un drošībai un pārkāpjot prasību, ka ES tirgū var laist tikai drošus ražojumus. Eiropas Savienības muitas dati liecina, ka 40% no visām aizturētajām precēm ir potenciāli bīstamas patērētājiem [13]. Attiecībā uz bīstamo un viltoto ražojumu izcelsmi tika konstatēts, ka lielākā daļa ir no valstīm ārpus Eiropas Savienības. Tā, piemēram, 73% ir Ķīnas izcelsmes izstrādājumi, 13% – Eiropas Savienības izcelsmes; 6% – Turcijas izcelsmes [31].

Jaunākajā pētījumā, ko OECD un EUIPO veica par tirdzniecību ar viltotiem farmācijas produktiem, tika pētīta viltoto zāļu tirdzniecība pasaulē un secināts, ka viltojumu nelikumīgie tirgi ir pievilcīgi viltotājiem, ņemot vērā to augsto peļņu, zemo atklāšanas un kriminālvajāšanas risku, vieglos sodus un to, cik vienkārši ir maldināt patērētājus, liekot ticēt, ka viltotie produkti ir īsti. 2016. gadā starptautiskā tirdzniecība ar viltotiem medikamentiem sasniedza 4 miljardus EUR, apdraudot sabiedrības veselību un drošību, vienlaikus padarot bagātākus noziedzniekus un organizēto noziedzību [29].

Interpola ziņojumos tiek lēsts, ka viltotas medicīnas preces varētu veidot 30% no tirgus dažās Āzijas, Āfrikas un Latīņamerikas valstīs un vairāk nekā 20% bijušās Padomju Savienības ekonomikā [25]. Eiropas Komisija norāda, ka 2018. gadā ES muitas dienesti uz ES robežām aizturēja gandrīz 70 000 sūtījumu (26,7 miljonus priekšmetu), par kuriem ir aizdomas, ka tiek pārkāptas intelektuālā īpašuma tiesības, un kuru aptuvenā vietējā mazumtirdzniecības vērtība ir gandrīz 740 miljoni EUR [13].

Uzlabota interneta pieejamība un viegli lietojama produktu izplatīšana mobilajās aplikācijās nozīmē, ka tas arvien vairāk piesaistīs viltotājus. Tīmekļa vietnes piedāvā noziedzniekiem anonimitāti, jo pārdevēja dati nekad netiek atklāti. Turklāt internets ļauj viltotājiem sasniegt patērētājus visā pasaulē, kuri izmanto lielāko e-komerciju platformas. Ērta tiešsaistes pasūtīšanas sistēma ir pievilcīga gan viltoto preču izplatītājam, gan arī to patērētājam. Tādas platformas kā *Facebook*, *Instagram*, *Twitter*, *Gumtree*, *Amazon* un *Alibaba* tiek ļaunprātīgi izmantotas kā e-komercijas platformas.

Viltošanas un pirātisma ekonomiskās ietekmes samazināšana ir katras valsts pienākums. Pirmkārt, tas ir pienākums aizsargāt sabiedrību, jo patiesībā lielākā daļa patērētāju nevēlas pirkt viltotas vai bīstamas preces un iegādāties precī no nelikumīgiem avotiem. Otrkārt, valsts pienākums ir ar izglītošanas palīdzību mainīt patērētāju uzvedību, lai samazinātu pieprasījumu pēc lētām pirātiskām vai viltotām precēm. Tāpēc svarīga loma ir izpratnes veicināšanai par noziedzīgiem pret intelektuālo īpašumu, lai sabiedrība skaidrāk apzinātos savas rīcības sekas.

Tā, piemēram, 2005. gadā Nesija Makleja (*Nessie Maclay*) uzsāka *ThisisNessie* biznesu, ražojot ar roku darinātas kartītes un ilustrētu personalizētu vēstuļpapīru. Nesijas biznesā darbojās 15 cilvēku komanda, un apgrozījums bija rakstāms ar septiņiem cipariem. Uzņēmuma radītie dizaini un ilustrācijas bija plaši atspoguļotas sociālajos medijos,

kā arī pašu veidotajā tīmekļa vietnē. 2016. gadā tika konstatēts, ka citi uzņēmumi pārdod versijas no *ThisisNessie*. Kad 2017. gadā lietotāji sāka dalīties ar *ThisisNessie* ilustrācijām lietojumprogrammā ar nosaukumu *PicsArt*, tas izraisīja gandrīz 100 000 uzņēmuma autortiesību pārkāpumu dažu nedēļu laikā. Nesija Makleja uzskata, ka autortiesību pārkāpums viņai ir izmaksājis vismaz vienu miljonu mārciņu un mazinājis uzņēmuma iespēju palielināt darbinieku skaitu. Šis gadījums ir viens no daudziem piemēriem par intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumiem tiešsaistē. Mazajiem uzņēmumiem ir ierobežoti resursi, un tie bieži vien nevar uzsākt kriminālvajāšanu pret intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumiem, turklāt tiešsaistes un mobilo tehnoloģiju attīstība atvieglo autortiesību un dizaina tiesību aizsargātu darbu zādzību [19].

Eiropas patērētāji atzīst, ka ir svarīgi aizsargāt intelektuālā īpašuma tiesības, lai to radītāji varētu nopelnīt iztikai, bet tajā pašā laikā ievērojama daļa patērētāju iegādājas viltotas preces vai pirātisku digitālo saturu. Parasti kā galvenie iemesli tiek norādīta cenas un intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumu preču un pakalpojumu ērta pieejamība [10]. EUIPO veiktie pētījumi liecina, ka noziegumi pret intelektuālo īpašumu Eiropas Savienībā rada 71 miljardu EUR zaudējumus un katru gadu tiek zaudēti 790 000 darbavietu. Tas nozīmē, ka aizsargāt uzņēmumu intelektuālo īpašumu pret viltojumiem ir arī ekonomiskā nepieciešamība [18].

Globālā konkurence arvien vairāk balstīsies uz progresīvu zinātnei un tehnoloģijām. Nākamajā rūpniecības laikmetā apvienosies fiziskā, digitālā un bioloģiskā pasaule. Ir jāattīsta rūpniecības inovācijas stratēģija. Intelektuālā īpašuma rīcības plānā, lai novērtētu nepieciešamību uzlabot tiesisko regulējumu un nodrošinātu intelektuālo īpašumu pārdomātu izmantošanu, labāk jāiekļauj intelektuālā īpašuma zādzību apkarošana [7].

Atbilstoši Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģijā izvirzītajam mērķim līdz 2030. gadam Latvijas Republikai jāklūst par vienu no liderēm Eiropas Savienībā inovatīvu un eksportējošu uzņēmumu izplatības ziņā [28]. Šo mērķi ir iespējams sasniegt, ja personu intelektuālais un radošais potenciāls tiek pārvērsts inovatīvas un konkurētspējīgas ekonomikas izaugsmē, uzņēmējdarbību atbalstošās iniciatīvās un tiek nodrošināta tāda uzņēmējdarbības vide, kas atbalsta jaunu ideju radīšanu, to komercializēšanu, zināšanu pārnesi un uz lietotājiem vērstu izpēti [27].

Inovācija ir process, kura rezultātā tiek atklāti jauni veidi, kā radīt vērtības, kā arī no zināšanām tiek veidoti jauni ekonomiski un sociāli ieguvumi. Tā var būt jauna ideja, jauna metode noteikta uzdevuma veikšanai, jauns produkts. Inovācijām un cilvēkiem, kas tās virza – novatoriem –, ir nozīmīga loma katrā valstī, kas tiecas radīt produktus ar augstu pievienoto vērtību. Tā kā inovāciju politika un intelektuālā īpašuma tiesību politika ir cieši saistītas un savstarpēji pakārtotas, tad būtu nepieciešams nodrošināt labāku šo jomu savstarpējo koordināciju, tādējādi iegūstot vairāk sinerģijas gan attiecībā uz dažādiem īstenojamiem pasākumiem un apmācībām, gan informatīvo materiālu un kampaņu ieviešanu, gan citās aktivitātēs.

Pēc kopējā vērtējuma WIPO publicētajā 2018. gada Globālajā inovāciju indeksā Latvija ierindojas 34. vietā. Lietuva ir ierindota 40. vietā, Igaunija – 26. vietā [15]. Detalizēta

ši indeksa aprēķināšanas metodoloģija ir atrodama WIPO tīmekļvietnē, un tā sastāv no vairākiem kritērijiem. Vērā ņemama ietekme uz indeksa rezultātu ir patentu skaitam, kurus ir pieteikuši un saņēmuši attiecīgās valsts rezidenti, un investīciju apjomam, kas ir ieguldīts inovāciju attīstībā, zinātnē un izglītībā.

Secinājumi

Ieņēmumi, kas ir saistīti ar intelektuālā īpašuma tiesībām, veido ievērojumu Eiropas Savienības ekonomikas daļu. Inovāciju attīstība un intelektuālā īpašuma tiesības ir cieši saistītas un savstarpēji pakārtotas, tādēļ ir nepieciešama šo abu jomu savstarpējā mijiedarbība, kā arī vajag pilnveidot šo abu jomu aizsardzību.

Lai veicinātu ieguldījumus inovācijās un izvairītos no intelektuālā īpašuma komerciāla mēroga tiesību pārkāpumiem, kuru rezultātā rodas ekonomisks kaitējums, ir nepieciešama efektīva intelektuālā īpašuma infrastruktūra. Informācijas un komunikācijas tehnoloģiju nozares ir viens no dinamiskākajiem un novatoriskākajiem mūsdienu ekonomikas segmentiem, un tās intensīvi izmanto intelektuālā īpašuma tiesības. Eiropas Savienībā un daudzās pasaules valstīs jau gadsimtiem pastāv juridiski instrumenti, kā ierobežot intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumus, tomēr nepieciešams pastiprināt sadarbību starp dažādām iestādēm ne tikai katrā valstī, bet arī starptautiski, lai uzlabotu intelektuālā īpašuma aizsardzību globālā līmenī.

Intelektuālā īpašuma tiesību pārkāpumi un viltojumi ne tikai nodara kaitējumu patērētājiem, bet arī samazina uzņēmuma finansiālās iespējas ieguldīt līdzekļus jaunu produktu vai pakalpojumu attīstībā, tādā veidā radot kaitējuma ilgtermiņā. Lai arī intelektuālā īpašuma tiesību aizsardzība jau gadsimtiem ilgi ir atzīta kā svarīga ekonomiskajai attīstībai un inovācijām, tomēr pārkāpumu un viltojumu skaits turpina palielināties.

Ņemot vērā iepriekš minēto, nepieciešams samazināt nelegālā satura pieejamību tiešsaistē, aktīvāk vērsties pret nelegālā satura piedāvātājiem. Iespējams, ir arī jādome, kā atvieglot tiesas procesus strīdos par intelektuālā īpašuma tiesību aizskārumiem. Kā zināms, ir virkne intelektuālo jautājumu strīdu (piemēram, nelegālas TV translācijas pārtraukšana vai domēna adreses slēgšana, kad ir aizdomas par nelegālu saturu), kuru atrisināšanai nepieciešama ātra tiesiska reakcija, diemžēl nav iespējams realizēt. Protams, novērst visus pārkāpumus vai viltojumus nav iespējams, tomēr ir nepieciešama intelektuālā īpašuma tiesību aizsardzības stiprināšana, lai mazinātu pārkāpumu skaitu, iesaistoties šajā cīņā ne tikai Eiropas Savienības dalībvalstīm, bet globāli.

Tāpat arī ir jāturpina strādāt pie sabiedrības izglītošanas. Ir jāpaplašina ne tikai intelektuālā īpašuma objektu patērētāju, bet arī pašu uzņēmēju izpratne par viņu radītā intelektuālā īpašuma aizsardzības nepieciešamību. Jo, kā liecina pēdējie pētījumi, tad vēl joprojām trūkst zināšanu par intelektuālā īpašuma aizsardzības nodrošināšanas procesiem.

Role of Intellectual Property Protection in the Growth of National Economies

Abstract

Today, innovations and their effective use in the development of the company are crucial not only for the competitiveness of the company itself, but also for the competitiveness of the country. Recent research shows that, as intellectual property policies evolve, companies are increasingly developing intellectual property strategies in order to benefit more and more from the innovative products they develop. In addition, these companies, which use intellectual property in their operations, are more economically competitive, which also increases the country's competitiveness. That way, policy makers seek to improve the regulation of intellectual property in order to foster innovation and economic growth. However, although the protection of intellectual property rights has been recognised for centuries as important for economic development and innovation, the number of infringements and counterfeits continues to rise every year, causing millions of losses.

Keywords: intellectual property, copyright, counterfeits, innovation, economic growth.

Avoti un literatūra

Tiesību akti

1. Konvencija par Pasaules intelektuālā īpašuma organizācijas dibināšanu. 14.07.1967. Starptautisks līgums. *Latvijas Vēstnesis*. 56 (2821), 10.04.2003.
2. Eiropas Parlamenta un Padomes Regula (ES) 2019/1150 par taisnīguma un pārredzamības veicināšanu komerciālajiem lietotājiem paredzētos tiešsaistes starpniecības pakalpojumos. *Oficiālais Vēstnesis*. L 186/57, 11.07.2019.
3. Eiropas Parlamenta un Padomes regula (ES) Nr. 608/2013 (2013. gada 12. jūnijs) par muitas darbu intelektuālā īpašuma tiesību īstenošanā un ar ko atceļ Padomes Regulu (EK) Nr. 1383/2003. *Oficiālais Vēstnesis*. L181/15, 29.06.2013.
4. Eiropas Parlamenta un Padomes Direktīva 2001/95/EK (2001. gada 3. decembris) par produktu vispārēju drošību. *Oficiālais Vēstnesis*. L 11/4, 15.01.2002.
5. Zinātniskās darbības likums: Latvijas Republikas likums. *Latvijas Vēstnesis*. 70, 05.05.2005.; *Latvijas Republikas Saeimas un Ministru Kabineta Ziņotājs*. 10, 26.05.2005.

Literatūra

6. European Patent Office. *Annual review 2019*. Iegūts no: [http://documents.epo.org/projects/babylon/eponet.nsf/0/7CC1E141C8A90412C12585970034B5B2/\\$FILE/Annual_review_2019_en.pdf](http://documents.epo.org/projects/babylon/eponet.nsf/0/7CC1E141C8A90412C12585970034B5B2/$FILE/Annual_review_2019_en.pdf) [sk. 08.08.2020.].
7. European Commission. *Communication from the Commission on the European Parliament, the European Council, the Council, the European economic and social committee and the committee of the regions. A New Industrial Strategy for Europe*. Iegūts no: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/communication-eu-industrial-strategy-march-2020_en.pdf [sk. 08.08.2020.].

8. EUR-Lex. *Communication from the Commission on the European Parliament, the European Council, the Council, the European economic and social committee and the committee of the regions. An SME Strategy for a sustainable and digital Europe*. Iegūts no: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=COM%3A2020%3A103%3AFIN> [sk. 08.08.2020.].
9. China's e-commerce exports soar in 2017: Report. Iegūts no: <http://www.chinadaily.com.cn/a/201805/22/WS5b03d0bca3103f6866ee9e31.htm> [sk. 08.08.2020.].
10. EUIPO. *2020 Status report on IPR infringement*. Iegūts no: https://euipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/observatory/documents/reports/2020_Status_Report_on_IPR_infringement/2020_Status_Report_on_IPR_infringement_en.pdf [sk. 17.08.2020.].
11. EUIPO. *Trends in trade in counterfeit and pirated goods*. Iegūts no: https://euipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/observatory/documents/reports/trends_in_trade_in_counterfeit_and_pirated_goods/trends_in_trade_in_counterfeit_and_pirated_goods_en.pdf [sk. 12.08.2020.].
12. European Commission. *European innovation scoreboard 2020 – main report*. Iegūts no: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/41941> [sk. 08.08.2020.].
13. European Commission. 2019. *Report on the EU customs enforcement of intellectual property rights: Results at the EU border, 2018*. Iegūts no: https://ec.europa.eu/taxation_customs/sites/taxation/files/2019-ipr-report.pdf [sk. 08.08.2020.].
14. European Commission. *EIS 2019 – main report*. Iegūts no: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/35949> [sk. 08.08.2020.].
15. WIPO. *Global Innovation Index 2018*. Iegūts no https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo_pub_gii_2018.pdf [sk. 08.08.2020.].
16. EUIPO. *High-growth firms and intellectual property rights*. Iegūts no: https://euipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/observatory/documents/reports/2019_High-growth_firms_and_intellectual_property_rights/2019_High-growth_firms_and_intellectual_property_rights_executive_summary_EN.pdf [sk. 12.08.2020.].
17. Haunss, S. Konflikti zināšanu sabiedrībā: Intelektuālā īpašuma politika. Iegūts no: <http://ebook-central.proquest.com/lib/rsub-ebooks/Depil.action?docID=1182989> [sk. 08.08.2020.].
18. Washtell, F. *Hefty bill from counterfeiting and piracy costs EU £71bn and 790,000 jobs each year*. Iegūts no: <https://www.cityam.com/hefty-bill-counterfeiting-and-piracy-costs-eu-71bn-and/> [sk. 08.08.2020.].
19. Intellectual Property Office. *IP crime and enforcement report 2018–19*. Iegūts no: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/842351/IP-Crime-Report-2019.pdf [sk. 08.08.2020.].
20. European Patent Office. *Intellectual property rights intensive industries and economic performance in the European Union*. Iegūts no: <https://www.epo.org/service-support/publications.html?pubid=201#tab3> [sk. 12.08.2020.].
21. Innovation.lv. *Inovācijas politika Latvijā*. Iegūts no: <http://innovation.lv/inovacija/inovācijas-politika-latvija/> [sk. 12.08.2020.].
22. Innovation.lv. *Innovation management*. Iegūts no: <https://innovationmanagement.se/contributor/kevin-mcfarthing/> [sk. 08.08.2020.].
23. Innovation.lv. *Inovāciju sistēma*. Iegūts no: <https://innovation.lv/inovacija/> [sk. 12.08.2020.].
24. Innovation.lv. *Kas ir inovācija?* Iegūts no: <https://innovation.lv/inovacija/> [sk. 08.08.2020.].

25. INTERPOL. 2014. *Pharmaceutical Crime and Organized Criminal Groups: An analysis of the involvement of organized criminal groups in pharmaceutical crime since 2008*. Iegūts no: https://euipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/observatory/documents/reports/2020_Status_Report_on_IPR_infringement/2020_Status_Report_on_IPR_infringement_en.pdf [sk. 17.08.2020.].
26. Rozenfelds, J. 2010. Īpašuma jēdziens un intelektuālais īpašums Latvijā. *Juridiskā Zinātne: LU žurnāls*, Nr. 1, 101–124.
27. Likumi.lv. *Konceptuāls ziņojums "Par intelektuālā īpašuma aizsardzības un pārvaldības sistēmu Latvijas Republikā"*. Iegūts no: <https://likumi.lv/ta/id/293578-par-konceptualo-zinojumu-par-intelektuala-ipasuma-aizsardzibas-un-parvaldibas-sistemu-latvijas-republika> [sk. 08.08.2020.].
28. Latvijas Republikas Saeima. *Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam*. Iegūts no: https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/Latvija_2030_7.pdf [sk. 08.08.2020.].
29. OECD/EUIPO. 2020. *Trade in Counterfeit Pharmaceutical Products*. Iegūts no: https://euipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/observatory/documents/reports/Trade_in_Counterfeit_Pharmaceutical_Products/Trade_in_Counterfeit_Pharmaceutical_Products_en.pdf [sk. 08.08.2020.].
30. OECD. *Oslo Manual. Guidelines for collecting and interpreting innovation data*. Iegūts no: <https://ec.europa.eu/eurostat/documents/3859598/5889925/OSLO-EN.PDF> [sk. 08.08.2020.].
31. EUIPO. 2019. *Qualitative Study on Risks Posed by Counterfeits to Consumers*. Iegūts no: https://euipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/observatory/documents/reports/2019_Risks_Posed_by_Counterfeits_to_Consumers_Study/2019_Risks_Posed_by_Counterfeits_to_Consumers_Study.pdf [sk. 12.08.2020.].
32. *Perspectives on Intellectual Property*. Iegūts no: <https://oil21.org/> [sk. 08.08.2020.].
33. European Commission. *Report on the functioning of the Memorandum of Understanding on the sale of counterfeit goods on the internet*. Iegūts no: https://ec.europa.eu/growth/industry/policy/intellectual-property/enforcement/memorandum-of-understanding-online-advertising-ipr_en [sk. 17.08.2020.].
34. EURPOL. EUIPO. *Situation Report on Counterfeiting and Piracy in the EU.2017*. Iegūts no: https://euipo.europa.eu/tunnel-web/secure/webdav/guest/document_library/observatory/documents/reports/Situation%20Report%20EUIPO-Europol_en.pdf [sk. 12.08.2020.].
35. Publications Office of the EU. *The scale and impact of industrial espionage and theft of trade secrets through cyber*. Iegūts no: <https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/4eae21b2-4547-11e9-a8ed-01aa75ed71a1/language-en> [sk. 12.08.2020.].
36. OECD iLibrary. *Trends in Trade in Counterfeit and Pirated Goods*. Iegūts no: <https://doi.org/10.1787/g2g9f533-en> [sk. 12.08.2020.].